

НАТАЛІЯ БОЙКО,

кандидат соціологічних наук, провідний науковий співробітник відділу соціальної психології Інституту соціології НАН України (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

NATALIA BOIKO,

PhD in Sociology, Senior Research Fellow, Department of Social Psychology, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine (Shovkovychna St., 12, Kyiv, 01021)

bnatal28@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-3092-1540>

Рухлива (Liquid) демократія доби інтернету

Поява нових трендів сучасної демократії сьогодні, як і впродовж усього суспільного розвитку, починаючи від часів античності, пов'язана з намаганням людства винайти та реалізувати найбільш справедливий та гуманний суспільно-державний устрій, здатний враховувати та відстоювати всі пропозиції, інтереси та побажання всіх громадян. Звичайно, це утопічне завдання, але саме намагання якнайповніше реалізувати його пов'язане власне з демократією, з демократичним державним устроєм сучасного суспільства.

Загальна декларація прав людини, що стала одним з головних документів відтворення демократичних принципів забезпечення прав людини, наголошує, що “кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників” (п. 1, ст. 21) і що “воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних та нефальсифікованих виборах, які повинні проводитись при загальному та рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування” (п. 3, ст. 21) [Загальна декларація прав людини, 1948].

Втілення демократичних засад державного устрою традиційно пов'язують з такими формами державного правління, як пряма та представницька демократія, яка з часом набувала різноманітних удосконалень, пов'язаних з особливостями її функціонування, які втілилися в таких її різновидах, як консолідована демократія, неоліберальна демократія, делегативна демократія, електоральна демократія тощо. Найвичерпніший перелік різновидів

Цитування: Бойко, Н. (2020). Рухлива (Liquid) демократія доби інтернету. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 3, 167–177.

демократії наведений у праці Д. Кольєра та С. Левіцкі й налічує понад 550 визначень [Кольєр, Левіцкі, 2005].

Проте все це різноманіття конкретизацій демократії, які віддзеркалюють специфіку її функціонування, не змінює її сутнісних характеристик, якими можна означити її принципові відмінності, втілювані у двох класичних формах демократії — прямій та представницькій. Якщо поглянути на історичну ретроспективу, то неважко помітити, що намагання запровадити демократичні принципи відбувалося впродовж усієї історії розвитку людства починаючи від античних часів. Саме з добою античності пов'язана поява такої форми демократії, як пряма (безпосередня) демократія, яка передбачає, що всі важливі суспільно-політичні рішення в державі ініціюються, ухвалюються та реалізуються безпосередньо її громадянами. Безпосередня, пряма демократія є реальним втіленням “влади народу”. Саме такий формат (одна людина — один голос) давав змогу почути та врахувати думку кожного пересічного громадянина, розв'язуючи питання безпосереднім голосуванням громадян. Проте зрозуміло, що реальна реалізація такої форми демократії була можлива у відносно невеликих за розміром та чисельністю громадах.

Розвиток цивілізації, збільшення народонаселення, поява та розростання великих міст та мегаполісів призводять до того, що реалізація прямої форми демократії практично внеможливіюється. Тож з часом на зміну прямій формі демократії приходять непряма, представницька демократія, що спирається на відповідні демократичні інституції. Представницька демократія передбачає здійснення влади народу через делегування громадянами своїх повноважень (голосів) певним, призначеним в результаті виборів представникам, народним обранцям. Звичайно, як пряма, так і представницька форма демократії мають свої плюси і мінуси. Так, у разі прямої демократії людина може не мати часу, бажання або певних компетенцій для здійснення безпосереднього прямого голосування. Така ситуація зумовлює вибір рішення, підтриманого простою більшістю, яка реалізувала своє право голосування. Вадами представницької демократії є обмежений вибір кандидатів, з яких можна обирати представника, колективне (а не персональне) обрання такого представника, відсутність персональної можливості відкликання такого представника, якщо він не задовольняє вимоги виборця після обрання, тощо. Тож упродовж усієї історії в суспільстві постійно тривають спроби винайти нові форми демократії, здатні увібрати плюси як прямої, так і представницької демократії та подолати вади, притаманні кожній з них.

Наразі спроба розв'язати ці проблеми може бути пов'язана з новим різновидом демократії, що визначається як *“liquid democracy”* та активно обговорюється в сучасному суспільстві. *“Liquid democracy”* у прямому перекладі з англійської означає “рідка демократія”. В сучасних україномовних наукових публікаціях крім дослівного перекладу, зустрічаються також такі — “гнучка”, “рухлива”, “прозора”, “пливка”, “плавна”, “оборотна”, “ліквідна”, “нестійка”, “делегативна”, “хмарна” демократія, “самоорганізовувана демократія” тощо (див., напр.: [Текучая демократия, 2012; Волков, Крашенинников, 2013; Ламах, 2014; Ровинская, 2014; Жуков, 2014]). В україномовному політологічному просторі, пов'язаному з проблематикою модер-

нізації державного управління, зустрічається переклад — “гнучка демократія” [Ламах, 2014]. Проте, на мій погляд, соціальний (соціологічний) контекст такого перекладу на тлі проблем боротьби з корупцією та різними зловживаннями, пов’язаними з реалізацією владних повноважень в суспільстві, виявляє певну неоднозначність такого тлумачення терміна. Задля чого, в чіх інтересах реалізується така гнучкість? Пропоную спинитися на найбільш відповідному за змістом в соціальному та соціологічному контексті, хоча також не ідеальному перекладі “liquid democracy” як “рухлива демократія”. Саме його буде використовувано в подальшому викладі.

Концепція рухливої демократії спершу була окреслена Б. Фордом, одним з авторів та розробників концепції “liquid democracy / рухливої демократії” як “делегативної демократії” (delegative democracy) [Ford, 2002], що можна знайти в численних його працях, що висвітлювали цей феномен. Тож з огляду на завдання цієї статті та поширеність поняття “делегативна демократія” в сучасному науковому дискурсі слід детальніше зосередитись на його висвітленні. Поняття “делегативна демократія” було введено Г. О’Донелом [O’Donnell, 1994] задля окреслення “нового різновиду демократії”, який не належить до конкретних виявів представницької демократії та не є закріпленою (тобто інституціоналізованою) демократією, проте може бути досить стійкою. Автор зазначає, що делегативні демократії ґрунтуються на припущенні, що перемога на президентських виборах дає переможцеві право управляти країною на свій розсуд, при цьому він обмежений лише обставинами чинних владних відносин і визначеним Конституцією терміном перебування при владі [O’Donnell, 1994]. Проте подальше використання різними авторами поняття “делегативна демократія” демонструє досить різне його тлумачення та контексти. Наприклад, П. Тері, А. Круасан, В. Меркель, запозичивши цей термін у Г. О’Донела, описують “делегативну демократію” в рамках розгляду концепції дефектних демократій як пошкодження горизонтальної підзвітності демократичної влади [Croissant, Thiery, 2000/2001]. Тобто ми бачимо, що поняття “делегування”, введене Г. О’Донелом задля відображення відносин між виборцями та президентом, тобто демонстрації відносин “вертикального делегування”, в їхньому викладі використовується для розгляду відносин між такими акторами, як уряд, парламент, судова система, окреслюючи відносини “горизонтального делегування”, пов’язані з дефектами системи “стримувань та противаг”, яка є необхідною складовою в реально функціонуючих демократіях для підтримання збалансованого політичного представництва [Merkel, 2004: р. 50]. Тож сьогодні поняття “делегативна демократія” висвітлюється переважно в дослідженнях, присвячених демократичній консолідації, та відображає феномени неліберальної (“дефективної”) демократії, про що, до речі, свідчать також україномовні публікації (див., напр.: [Романюк, 2017]). Дискутуючи щодо окреслення поняття “делегативна демократія”, В. Меркель та А. Круасан зазначають, що “оскільки Г. О’Донел послідовно не обґрунтовує це поняття в термінах “ушкодження” ліберальної конституційно-правової демократії, він не може ані чітко відмежувати делегативну демократію від конституційно-правової, ані ввести її в контекст інших типів дефектних демократій”. Понад те, вони вважають, що запропонований Г. О’Донелом термін “делегативна демо-

кратія” досить сумнівний, бо всі представницькі демократії є делегованими, тобто делегативними. “У певному сенсі делегованість взагалі є одним з головних принципів представницької демократії” [Меркель, Круассан, 2002: с. 9–10].

Я не випадково зробила цей відступ щодо означення поняття “делегативна демократія” в рамках розгляду нових сучасних форм демократії, зокрема “рухливої демократії”, щоб підкреслити наявність різних тлумачень поняття “делегативна демократія” та запобігти змістовій плутанині, яка наразі спостерігається в наукових дискусіях, пов’язаних з аналізом феномену “рухливої демократії”. Разом з тим сам автор визначення цього феномену згодом зробив наголос на тотожності понять “делегативна демократія” та “рухлива демократія” і, зрештою, перейшовши до використання саме поняття “рухлива демократія / liquid democracy” у своїх подальших концептуальних побудовах.

Звернімося до розгляду сутності нової форми демократії, запропонованої на розсуд світової спільноти. У своїй публікації 2002 року, яка стала класичною у висвітленні концепції “рухливої демократії” (яку тоді, у 2002-му автор ще позначав як “делегативну демократію”. — *Н.Б.*), Б. Форд описує нову форму демократії, зауважуючи, що “делегативна демократія (тобто “рухлива демократія”. — *Н.Б.*) — це нова парадигма демократичної організації, яка індивідуально втілюється і в переданні (делегуванні) свого голосу. Делегативна демократія об’єднує найкращі елементи прямої та представницької демократії шляхом заміни штучно нав’язаних структур представництва на адаптивну структуру, ґрунтовану на реальних особистих та групових довірчих відносинах. Делегативна демократія розширює особистісні можливості та підтримує широку пряму участь у демократичній організації, при цьому не позбавляючи громадянських прав та не обтяжуючи тих громадян, які за відсутності часу, інтересу або знань воліли б обрати для себе більш пасивну позицію” [Ford, 2002: р. 1]. Публікація Б. Форда набула неабиякої популярності, а його ідеї були підхоплені та реалізовані в концепції “рухливої демократії”. Він сам засвідчує це у своїх подальших публікаціях, зауважуючи: “... понад десятиліття тому я написав кілька ідей, які назвав “делегативна демократія” (Delegative Democracy) і які стали також відомими як “рідка демократія” (Liquid Democracy). Мій проєкт доповіді від 2002 року посів першу сходинку у формуванні загальної ідеї (нової концепції. — *Н.Б.*), хоча я її не завершив і не намагався опублікувати” [Ford, 2014: р. 1]. Б. Форд та його послідовники наголошують, що окреслення нової форми демократії було намаганням подолати вади прямої та представницької форм демократії. “Рухлива демократія” — це “в принципі, комбінація “найкращих частин” представницької та прямої демократії” [Ford, 2018: р. 5].

Формування ідей концепції рухливої демократії переважно відбувалося в онлайн-просторі та стало результатом праці цілого шеругу однодумців. Ідеї рухливої демократії представлені у працях Деніса Ломакса “Поза політикою” (2003), Іто Йойчі “Надзвичайна демократія” (2003), Сайке (псевдонім неідентифікованого користувача мережі. — *Н.Б.*) “Рідка демократія” (2003), Джеймса Грина-Армітажа “Пряма демократія від переданого проксі” (2005), Марка Роста “Структурна глибока демократія” (2005), Мікаеля

Нордфорса “Демократія 2.1” (2006), Домініка Шинера “Рухлива демократія: справжня демократія для XXI століття” (2015) та інших [Lomax, 2003; Ito, 2003; Sayke, 2003; Green-Armytage, 2005; Rosst, 2005; Nordfors, 2006; Schiener, 2015].

Звичайно, слід наголосити, що ідеї, відтворені в концепції рухливої демократії, не нові. Передумовами для створення концепції прибічники “рухливої демократії” вважають праці Чарльза Додсона, більш відомого як Льюїс Керол, зокрема його “Принципи парламентського представництва” [Carroll, 1884], в якій він розмірковує про створення системи, за якої політичні кандидати могли б віддавати свої голоси, щоб виграти місце для інших кандидатів. Згадаймо також публікацію в «Нью-Йорк Таймс» за 1912 рік, де йдеться про створення “проксі-уряду” з елементами інтерактивного представництва, що передбачає збільшення впливовості обраного політика залежно від кількості отриманих ним голосів [Government by proxy now, 1912], і, зрештою, розвідку Джеймса К. Мілера “Пряме і проксі голосування у законодавчому процесі” [Miller, 1969], в якій автор розвиває ідею, що в кожного громадянина має бути можливість проголосувати з будь-якого питання або самостійно, або через призначеного представника, тобто мати можливість вибору щодо використання свого права на волевиявлення. Зауважмо, що всі ці розвідки були здійснені задовго до появи сучасної концепції рухливої демократії й тим паче появи новітніх інтернет-технологій, з якими переважна більшість дослідників пов’язують уможливлення її ефективною реалізації в сучасному світі.

Саме ідеї, викладені в тих працях минулого та позаминулого сторіч, надихнули авторів концепції рухливої демократії на подальший їх розвиток та втілення в суспільне буття у XXI столітті.

Сучасна концепція “рухливої демократії / liquid democracy” з’явилася наприкінці минулого сторіччя. Нова форма сучасної демократії, окреслена в цій концепції, базується на низці принципів, які, на думку авторів, відрізняють цю форму демократії від прямої та представницької форм: “Вибір ролі: кожен член може вибрати або пасивну роль, віддаючи свій голос делегатові, або активну роль делегата. У делегатів є ще один вибір — наскільки і в яких сферах вони хочуть бути активними; низький бар’єр для участі: труднощі та витрати на те, щоб стати делегатом, невеликі й, зокрема, не вимагають політичної кампанії аби виграти; делегування повноважень: делегати втілюють владу в організаційних процесах від свого імені та від імені тих осіб, які обирають їх в якості свого делегата. Тому різні делегати можуть використовувати різні рівні доступу до ухвалення рішень; конфіденційність особистості: щоб уникнути соціального тиску або примусу, всі голосування, здійснені окремими особами, є анонімними, як для інших осіб, так і для делегатів; підзвітність делегатів: щоб забезпечити підзвітність делегатів своїм виборцям і спільноті в цілому, всі формальні дорадчі рішення, ухвалені делегатами, цілком публічні (або в деяких формах доступні тільки їхнім виборцям); спеціалізація шляхом ре-делегування: делегати можуть не тільки діяти безпосередньо від імені людей як універсали, а й через повторне делегування можуть також діяти від імені один одного як фахівці” [Ford, 2002: p. 4]. Сутнісна особливість нової форми демократії полягає в тому, що механізм

реалізації рухливої демократії передбачає, що громадянин може як особисто брати участь у голосуванні, так і делегувати свій голос іншому представникові, якого вважає, наприклад, більш компетентним в певних питаннях. Слід також зазначити, що обраний [вами] представник, може, своєю чергою, також делегувати ваш та свій голоси. Причому це може бути як певна особа, так і організація. Водночас за вами залишається право у будь-який момент відкликати свій делегований голос.

Рухлива демократія сьогодні набуває дедалі більшої популярності у світі. На різних рівнях здійснюються спроби відтворити її в реальному житті. Це і студентські та учнівські ради, і політичні партії (напр., Піратська партія в Німеччині, яка сьогодні активно використовує таку форму демократії), і світові корпорації (напр., запуск системи “Google Votes” корпорацією “Google” у 2015 році) тощо.

На думку переважної більшості прихильників рухливої демократії, її ефективна реалізація стає можливою саме сьогодні, за доби інтернет-технологій. Понад те, розробники концепції наголошують, що рухлива демократія була б нездійсненною без інтернету, але сьогодні вона стає реальністю [Jochmann, 2012]. Сьогодні дослідники розглядають її, як “найбільш рухливий варіант електронної (мережевої) демократії” [Ровинская, 2014: с. 62]. Звичайно, автори концепції розуміють, що така форма демократії також має певні вади, в тому числі й пов’язані з особливостями використання інтернет-технологій — це несумлінне адміністрування, хакерські атаки, відсутність доступу до інтернету широких верств населення, нерівність інтернет-активності різних соціальних груп, коли «інтереси саме тих людей, що вступають у гру під час голосування, можуть “формуванати добробут усієї громади”» [Blum, Zuber, 2016] тощо. Проте, на думку прихильників та послідовників такої форми демократії, переваги, які вона несе, наразі переважають певні її недоліки, роблячи політичні процеси та процедури відкритішими та демократичнішими.

Підсумовуючи дослідження в сучасному суспільному та науковому дискурсі щодо появи та актуалізації нової форми демократії, яка спроможна набути реалізації в умовах стрімкого розвитку інтернет-технологій, зазначимо, що рухлива демократія / liquid democracy розглядається як сучасна форма демократії, що є симбіозом її прямої та представницької форм. Вона покликана поєднати переваги кожної з класичних форм демократії та подолати притаманні їм вади. Головна ідея рухливої демократії полягає в можливості обрання шляху вираження свого інтересу, який може бути доволі рухливим і постійно змінюватися залежно від намірів особи. Вона надає можливість обрання та відкликання “делегованого голосування” (delegated voting, proxy voting) на постійних засадах. Така форма демократії знищує бар’єри щодо можливості вільного вибору прямого чи опосередкованого (делегованого) голосування при здійсненні демократичного волевиявлення народу. Вона передбачає, що громадянин сам визначає спосіб реалізації своєї активності: або делегувати своє право представникові, якого вважає експертом (елемент представницької демократії), або самому власноруч самостійно реалізовувати своє право волевиявлення (пряма демократія). Рухлива демократія передбачає розв’язання питань через обговорення та

голосування (референдуми). Особливістю цієї форми демократії, яка докорінно відрізняє її від представницької форми демократії, є можливість обирати форму волевиявлення та можливість відкликати свій делегований голос у будь-який момент.

На думку провідних фахівців та політичних експертів, сьогодні класична представницька демократія перебуває в кризовому стані, її інститути не виконують свого головного завдання — представляти та відстоювати інтереси виборців, які делегували їх обраним в результаті прямого голосування представникам. Тож поява рухливої демократії — це спроба знайти ефективний інструмент врахування та реалізації права голосу кожного окремого громадянина, що, певним чином, повертає нас до прямої демократії, притаманної часам античності, проте вже в сучасному диджиталізованому світі. Впровадження рухливої демократії переважна більшість її фундаторів та прихильників пов'язують сьогодні з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Справді, ця концепція набуває популярності у світі на тлі бурхливого розвитку інтернет-технологій, які сьогодні надають технічні можливості реалізації прямого голосування та асоціюються з новими можливостями активізації громадянської участі та ефективної реалізації демократичних принципів соціальної взаємодії. Вони відтворюються в новітній теорії демократії в таких нових поняттях та означеннях сучасної демократії, як “демократія участі” (participative democracy), “електронна демократія” (e-democracy), “рухлива демократія” (liquid democracy) тощо, які пов'язані з появою та активним розвитком інтернет-технологій.

Джерела

Жуков, А. (2014). *Самоорганізуюча демократія*. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/self-organizing-democracy>

Загальна декларація прав людини. Генеральна Асамблея ООН 10 грудня 1948 року (1948). URL: https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=82:1&catid=47:un&Itemid=74&lang=ru

Кольер, Д., Левіцкі, С. (2005). Демократія “з прикметниками”: концептуальні оновлення у процесі порівняльних досліджень. В: *Демократія: антологія* / Упоряд. О. Проценко (сс. 176–206). Київ: Смолоскип.

Ламах, Е. (2014). *Гнучка демократія (Liquid democracy) як виклик сучасному державному управлінню*. URL: <http://ddcentr.org.ua/ua/activity/liquid-democracy/14-liquid-democracy.html>.

Волков, В., Крашенинников, Ф. (2013). *Облачная демократия* / Предисл. А. Навальный. Москва, Екатеринбург: Кабинетный учёный.

Меркель, В., Круассан, А. (2002). Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях. *Полис*, 1, 6–17; 2, 20–30.

Ровинская, Т. (2014). “Подвижная демократия”: за и против. *Мировая экономика и международные отношения*, 12, 60–69.

Романюк, А.И. (2017). Что такое “дефектные демократии” и какими они бывают. *Вісник Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”*, 2 (33), 114–123.

- Текущая демократия* (2012). URL: <https://libre.life/cracy/liquid/ru>
- Blum, S., Zuber, Ch.I. (2016). Liquid Democracy: Potentials, Problems, and Perspectives. *The Journal of Political Philosophy*, 24 (2), 162–182. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/jopp.12065>.
- Carroll, L. (1884). Principles of Parliamentary Representation. London: Oxford.
- Croissant, A., Thiery, P. (2000/2001). Von defekten und anderen Demokratien. *Welt Trends*, Winter (29), 9–32.
- Dennis, L. (2003). *Beyond Politics*. URL: http://web.archive.org/web/20031220012108/www.beyondpolitics.org/Beyond_Politics_Intro.htm
- Ford, B. (2002). *Delegative Democracy* (May 15). URL: <http://bford.info/deleg/deleg.pdf>.
- Ford, B. (2014). *Delegative Democracy Revisited* (November 16). URL: <http://bford.info/2014/11/16/deleg.html>
- Ford, B. (2018). *Liquid Democracy: Promise and Challenges* (January 15). URL: <http://www.icare.cl/assets/uploads/2018/01/bryan-ford-ppt.pdf>
- Government by proxy now (1912). *The New York Times*, June 30. URL: <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1912/06/30/100586994.pdf>
- Green-Armytage, J. (2005). *Direct Democracy by Delegable Proxy*. URL: https://web.archive.org/web/20090528052745/http://fc.antioch.edu/~james_green-armytage/vm/proxy.htm
- Ito Joichi (2003). *Emergent Democracy*. URL: <https://joi.ito.com/joiwiki/EmergentDemocracyPaper>
- Jochmann, J. (2012). *Liquid democracy in simple terms*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=fg0_Vhldz-8
- Merkel, W. (2004). Embedded and Defective Democracies. *Democratization*, 11 (5), 33–58.
- Miller, J. (1969). A program for direct and proxy voting in the legislative process. *Econpapers*, 7 (1), 107–113.
- Nordfors, M. (2006). *Democracy 2.1*. URL: https://archive.org/details/politics_Democracy2.1
- O'Donnell, G. (1994). Delegative Democracy. *Journal of Democracy*, 5 (1), 55–69.
- Rosst, M. (2005). *Structural Deep Democracy* (SD2). URL: http://www.newciv.org/nl/newslog.php/_v45/_show_article/_a000009-000320.htm
- Sayke (2003). *Liquid Democracy*. URL: <https://web.archive.org/web/20040616144517/http://www.twistedmatrix.com/wiki/python/LiquidDemocracy>
- Schiener, D. (2015). *Liquid Democracy: True Democracy for the 21st Century*. URL: <https://medium.com/organizer-sandbox/liquid-democracy-true-democracy-for-the-21st-century-7c66f5e53b6f>

Отримано 10.05.2020

References

- Volkov, L, Krashenyun'kov, F. (2013). Cloud democracy. [In Russian]. Moscow, Yekaterynburg: Kabinetnyi uchonyi. [= Волков, Крашенинников 2013]
- Zhukov, A. (2014). Self-organizing democracy. [In Russian]. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/self-organizing-democracy> [= Жуков 2014]
- Universal Declaration of Human Rights*. In: *UN General Assembly December 10, 1948* (1948). [In Ukrainian]. URL: https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=82:1&catid=47: un&Itemid=74&lang=ru [= Загальна декларація прав людини 1948]

Collier, D., Levitski, S. (2005). Democracy “with adjectives”: conceptual updates in the process of comparative research. [In Ukrainian]. In: Democracy: an anthology (pp. 176–206). Kyiv: Smoloskyp. [= Кольєр, Левицькі 2005]

Lamakh, E. (2014). Flexible democracy (Liquid democracy) as a challenge to modern public administration. [In Ukrainian]. URL: <http://ddcentr.org.ua/ua/activity/liquid-democracy/14-liquid-democracy.html> [= Ламах, 2014]

Merkel, V., Croissant, A. (2002). Formal and informal institutions in defective democracies. [In Russian]. *Polis*, 1, 6–17; 2, 20–30. [= Меркель, Круассан 2002]

Rovinskaya, T. (2014). “Moving Democracy”: Pros and Cons. [In Russian]. *World Economy and International Relations*, 12, 60–69. [= Ровинская 2014]

Romaniuk, A.Y. (2017). What are “defective democracies” and what are they. [In Ukrainian]. Bulletin of the National University “Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine”, 2 (33), 114–123. [= Романюк 2017]

Fluid democracy (2012). [In Russian]. URL: <https://libre.life/cracy/liquid/ru> [= Текущая демократия 2012]

Blum, C., Zuber, Ch.I. (2016). Liquid Democracy: Potentials, Problems, and Perspectives. *The Journal of Political Philosophy*, 24 (2), 162–182. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/jopp.12065>.

Carroll, L. (1884). Principles of Parliamentary Representation. London: Oxford.

Croissant, A., Thiery, P. (2000/2001). Von defekten und anderen Demokratien. *Welt Trends*, Winter (29), 9–32.

Dennis, L. (2003). *Beyond Politics*. URL: http://web.archive.org/web/20031220012108/www.beyondpolitics.org/Beyond_Politics_Intro.htm

Ford, B. (2002). *Delegative Democracy* (May 15). URL: <http://bford.info/deleg/deleg.pdf>.

Ford, B. (2014). *Delegative Democracy Revisited* (November 16). URL: <http://bford.info/2014/11/16/deleg.html>

Ford, B. (2018). *Liquid Democracy: Promise and Challenges* (January 15). URL: <http://www.icare.cl/assets/uploads/2018/01/bryan-ford-ppt.pdf>

Government by proxy now (1912). *The New York Times*, June 30. URL: <https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1912/06/30/100586994.pdf>

Green-Armytage, J. (2005). *Direct Democracy by Delegable Proxy*. URL: https://web.archive.org/web/20090528052745/http://fc.antioch.edu/~james_green-armytage/vm/proxy.htm

Ito Joichi (2003). *Emergent Democracy*. URL: <https://joi.ito.com/joiwiki/EmergentDemocracyPaper>

Jochmann, J. (2012). *Liquid democracy in simple terms*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=fg0_Vhldz-8

Merkel, W. (2004). Embedded and Defective Democracies. *Democratization*, 11 (5), 33–58.

Miller, J. (1969). A program for direct and proxy voting in the legislative process. *Econpapers*, 7 (1), 107–113.

Nordfors, M. (2006). *Democracy 2.1*. URL: https://archive.org/details/politics_Democracy2.1

O'Donnell, G. (1994). Delegative Democracy. *Journal of Democracy*, 5 (1), 55–69.

Rosst, M. (2005). *Structural Deep Democracy (SD2)*. URL: http://www.newciv.org/nl/newslog.php/_v45/_show_article/_a000009-000320.htm

Sayke (2003). *Liquid Democracy*. URL: <https://web.archive.org/web/20040616144517/http://www.twistedmatrix.com/wiki/python/LiquidDemocracy>

Schiener, D. (2015). *Liquid Democracy: True Democracy for the 21st Century*. URL: <https://medium.com/organizer-sandbox/liquid-democracy-true-democracy-for-the-21st-century-7c66f5e53b6f>

Received 10.05.2020

НАТАЛІЯ БОЙКО

Рухлива (Liquid) демократія доби інтернету

Бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та перманентне завдання вдосконалення сучасної демократії спонукали сучасну світову громадськість до пошуку шляхів, форм та механізмів залучення інтернет-технологій в сучасній демократизаційний процес. Критичний аналіз недоліків класичних форм демократії, а саме прямої демократії та представницької демократії акумулював спроби креативної інтернет-спільноти до пошуку нових концептуальних спроб розв'язання цього одвічного питання — вдосконалення демократичного механізму якомога повнішого врахування пропозицій, інтересів та думок кожного громадянина при розв'язанні суспільно важливих питань як локального, регіонального рівня, так і питань загальнодержавного рівня. У статті презентується нова концепція демократії Б. Форда, яка, за задумом її автора та його послідовників, здатна увібрати всі позитивні аспекти та подолати всі недоліки, притаманні класичним формам демократії. Важливим аспектом презентації даної концепції в україномовному середовищі став розгляд термінологічного різноманіття, яке окреслює це явище в сучасному науковому дискурсі — гнучка, рухлива, прозора, плавна, оборотна, ліквідна, нестійка, делегативна, хмарна демократія, самозорганізовувана демократія тощо, а також пошук найбільш інформативного, з огляду на соціальний контекст, термінологічного означення розгляданого поняття в україномовному та російськомовному соціологічному науковому середовищі. Аналізуються відмінності нової форми демократії, запропонованої Б. Фордом, від відомої раніше делегативної демократії. Потреба в такому аналізі була зумовлена тим, що в ранніх працях Б. Форд окреслював рухливу демократію саме як делегативну, що спричинило певну науково-термінологічну плутанину в науковому дискурсі. У статті розглядаються особливості нової форми демократії, які пов'язані з можливостями використання інформаційно-комунікаційних технологій та роблять “рухливу демократію” атрактивним елементом сучасного демократизаційного процесу. Також у статті визначається демократизаційний потенціал новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

Ключові слова: демократія, форми демократії, інтернет, рухлива демократія, делегативна демократія, демократизаційний потенціал ІКТ

НАТАЛІЯ БОЙКО

Подвижная (Liquid) демократия эпохи интернета

Бурное развитие информационно-коммуникационных технологий и перманентная задача совершенствования современной демократии побудили мировую общественность к поиску путей, форм и механизмов привлечения интернет-технологий к решению проблем совершенствования современного демократизационного процесса. Критический анализ недостатков классических форм демократии, а именно прямой демократии и представительной демократии актуализировал попытки креативного интернет-сообщества в поисках новых концептуальных решений извечного вопроса — совершенствования демократического механизма наиболее полного учета предложений, интересов и мнений каждого гражданина при решении общественно важных вопросов как локального, регионального уровня, так и общегосударственного уровня. В статье презентуется новая концепция демократии Б. Форда, которая, по замыслу ее автора и его последователей, способна охватить все положительные аспекты и преодолеть все недостатки, присущие классическим формам демократии. Важным аспектом презентации данной концепции в украиноязычной и русскоязычной среде стало рассмотрение терминологического разнообразия, которое определяет данное явление в современном научном дискурсе — гибкая, подвижная, прозрачная, текучая, плавная, оборотная, ликвидная, неустойчивая, делегативная,

облачная, самоорганизующаяся демократия и т. п., а также поиск наиболее информативного, учитывая социальный контекст, терминологического обозначения данного понятия в украиноязычной и русскоязычной социологической научной среде. В статье анализируются отличия новой формы демократии, предложенной Б. Фордом, от ранее известной делегативной демократии. Потребность в таком анализе была обусловлена тем, что в ранних работах Б. Форд обозначал подвижную демократию именно как делегативную, что повлекло определенную научно-терминологическую путаницу в научном дискурсе. В статье рассматриваются особенности новой формы демократии, которые связаны с возможностями использования информационно-коммуникационных технологий и делают подвижную демократию аттрактивным элементом современного демократизационного процесса. В статье также определяется демократизационный потенциал информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: демократия, формы демократии, интернет, подвижная демократия, делегативная демократия, демократизационный потенциал ИКТ

NATALIIA BOIKO

Liquid democracy of the Internet age

The rapid development of information and communication technologies and the permanent task of improving modern democracy have prompted the modern world public to search for ways, forms and mechanisms for attracting Internet technologies to solve problems of improving the modern democratization process. A critical analysis of the shortcomings of classical forms of democracy, namely direct democracy and representative democracy, has accumulated attempts by the creative Internet-community to search for new conceptual solutions of the perennial question of improving the democratic mechanism for the most complete consideration of the proposals, interests and opinions of each citizen when solving socially important problems both at the local and regional levels, as well as at the national level. The article presents a new concept of democracy by B. Ford. As conceived by its author and his followers, this concept is able to accommodate all the positive aspects and overcome all the shortcomings inherent in the classical forms of democracy. An important aspect of the presentation of this concept in the Ukrainian and Russian language discourse was the analysis of the terminological diversity that defines this phenomenon in modern scientific literature — flexible, moving, transparent, fluid, smooth, negotiable, liquid, fleeting, unstable, delegative, cloudy, self-organizing democracy etc., as well as the search for the most informative, given the social context, terminological definition of this concept in the Ukrainian and Russian language sociological scientific environment. The article analyzes the differences between the new form of democracy proposed by B. Ford and previously known delegative democracy. The need for such an analysis was due to fact, that in his early works B. Ford designated liquid democracy precisely as delegative, which entailed a certain scientific and terminological confusion in scientific discourse. The article discusses the features of a new form of democracy that are associated with the possibilities of using modern information and communication technologies and make liquid democracy an attractive element of the democratization process. The article also defines democratization potential of information and communication technologies.

Keywords: democracy, forms of democracy, the Internet, liquid democracy, delegative democracy, the democratization potential of ICT